

WIERSZ

Proza nazywa, poezja pseudonimuje.

(T. Peiper)

Szczególnie zorganizowana wypowiedź, która stanowi przeciwieństwo prozy. Jej podstawową cechą jest powtarzalność ekwiwalentnych jednostek wierszowych: wersów. Ich budowę i współzależności określają reguły systemów wersyfikacyjnych.

PODSTAWOWE POJĘCIA

Akcent – brzmieniowe uwydatnienie sylaby poprzez silniejsze jej wypowiedzenie.

Rytm – powtarzalność odpowiadających sobie (ekwiwalentnych) segmentów tekstu.

Stopa – najmniejsza, powtarzająca się regularnie, rytmiczna część wersu. Ze względu na liczbę sylab, które ją tworzą, oraz miejsce padania akcentu wyróżniamy następujące podstawowe stopy: trochej, jamb, daktyl, amfibrach, anapest, peon.

Strofa – zespół wersów wyodrębnionych graficznie i zorganizowanych jako pewna całość, powtarzający się w tym samym układzie co najmniej dwa razy w wierszu. Biorąc pod uwagę liczbę wersów wchodzących w skład strofy, wyodrębniamy: **dystych** (2 wersy), **tercet** (3), **tetrastych** (4), **quintillę** (5), **sestet** (6), **septet** (7) i **oktawę** (8). Ze względu na to, czy strofa łączy się treściowo lub składniowo z następującą po niej, wyróżniamy **strofy zamknięte** i **otwarte**. Wersy stanowiące dającą się wyodrębnić całość pod względem treści, ale nierealizujące żadnych wzorców budowy stroficznej to **strofoidy** – charakterystyczne dla wiersza wolnego.

Średniówka – podział w obrębie wersu, którego umiejscowienie wyznacza intonacja wiersza. Na jej obecność wskazują np. powtarzające się podziały syntaktyczne wiersza.

- **Scholastyka** – filozoficzna metoda racjonalnego tłumaczenia prawd wiary. Za jej twórcę uważa się św. Augustyna, odwołującego się do *Logiki* Arystotelesa. Rozum ma służyć umocnieniu wiary. Sprzeczności znajdują swoje uzasadnienie w idei nieskończonego i doskonałego Boga.
- **Feudalizm** – ustroj wspólny dla całej ówczesnej Europy. W średniowieczu solidarność stanowa była silniejsza od poczucia wspólnoty narodowej.
- **Łacina** – była jedynym obowiązującym językiem kultury i warstw wykształconych.
- **Pareneza** – rada, pouczenie, zachęta; funkcja literatury średniowiecznej, której zadaniem było moralizowanie i dawanie wzorców osobowych.

POEZJA ŚREDNIOWIECZA

- I **Pieśni religijne** – utwory słowno-muzyczne, treściowo związane z kultem religijnym i odśpiewywane podczas obrzędów. Dzieliły się na:
1. **pieśni liturgiczne** – utwory śpiewane przez wyszkolonych kantorów podczas mszy świętych. Upowszechniały uznane przez Kościół dogmaty i były umieszczane w śpiewnikach kościelnych. Podstawowe gatunki pieśni liturgicznych to:
 - **hymny** – podniosłe pieśni sławiące Boga i świętych, zawierały też fragmenty błagalne;
 - **oficja rymowane** – składały się na nie pieśni obrazujące kolejne etapy życia świętych, inaczej nazywane *historia de sancto*;
 - **psalmy** – przejęte z *Biblii*, pojawiły się w liturgii najwcześniej;
 - **sekwencje** – pieśni łacińskie, które powstały z tekstów układanych do melodii *Alleluja*. Początkowo była to rytmizowana proza retoryczna, a później tekst zaczął przybierać formę stroficzną;
 - **tropy** – krótkie zwroty lub bardziej rozbudowane

POECI OŚWIECENIA

Ignacy Krasicki

Wolno szaleć młodzieży, wolno starym zwodzić,
Wolno się na czas żenić, wolno i rozwodzić,
Godzi się kraść ojczyznę, łatwą i powolną;

A mnie sarkać na takie bezprawia nie wolno?
Niech się miota złość na cię i chytrość bezczelna –
Ty mów prawdę, mów śmiało, satyry rzetelna.

(I. Krasicki, *Świat zepsuty*)

Ignacy Krasicki urodził się 3 lutego 1735 r. w Dubiecku (nad rzeką San). Od roku 1743 przebywał na dworze w Wiśniczu u ciotki Anny Sapieżyny z Krasickich. W wieku 16 lat zdecydował się na rozpoczęcie studiów w seminarium duchownym przy kościele Świętego Krzyża. W 1759 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1759-1761 odbywał studia w Rzymie. Po elekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764 r.) został członkiem kapituły katedralnej we Lwowie, a dwa lata później – biskupem warmińskim.

Przyszły poeta współtworzył najważniejsze pismo polskiego oświecenia – „Monitor”. Obowiązki redaktora i felietonisty łączył z odpowiedzialnymi funkcjami społecznymi oraz bogatą twórczością literacką. Już za życia nazwano go „księciem poetów”. W 1775 r. ukazała się *Myszeida*, a następnie *Mikołaja Doświadczynskiego przypadki* (1776), *Monachomachia* (1778), *Bajki i satyry* (1779) oraz *Wojna chocimska* (1780). Poeta zmarł 14 marca 1801 r. w Berlinie.

tajemnice wszechświata. Pierwiastki liryczne są obecne w całej twórczości literackiej romantyzmu, przenikają do prozy i dramatu, osłabiając dawne podziały rodzajowe.

PODSTAWOWE CECHY POEZJI ROMANTYCZNEJ

- **Synkretyzm (rodzajowy i gatunkowy; synteza sztuk)** – przejaw walki z normatywizmem; tendencja do łączenia cech różnych rodzajów i gatunków literackich, a nawet próby imitacji słowem utworu muzycznego. Synkretyzm miał być przejawem nieograniczonej swobody twórczej. Podstawowe gatunki synkretyczne to ballada, dramat romantyczny i powieść poetycka.
- **Autonomia sztuki** – poezja jest dziedziną autonomiczną, wolną od wszelkich ograniczeń, a przede wszystkim od realizowania zadań społecznych i politycznych.
- **Forma otwarta** – dotyczy głównie prozy i dramatu, ale można też o niej mówić w odniesieniu do poezji, gdy wiersz sprawia wrażenie niedopowiedzianego, otwierającego się zarówno w treści, jak i w formie na jakieś rozwinięcie lub na nieskończoność.
- **Wyekspozowanie roli poety** (podmiotu lirycznego), który wypowiada się w sposób subiektywny i emocjonalny.
- Postacie faworyzowane przez poetów romantycznych: **poeta** (pośrednik między człowiekiem a objawionymi tajemnicami wszechświata, jednostka szczególnie wrażliwa, często osamotniona i niezrozumiana), prosty **człowiek z ludu** (rozum i nauka nie przesłaniają mu „prawd żywych”), **dziecko** (niewinne i otwarte na poznanie), **szaleniec** (jednostka naznaczona, przed którą odsłaniają się tajemnice bytu), **upiór**, demon (istoty z pogranicza dwóch światów), wędrowiec, **pielgrzym** (metafora losów człowieka na ziemi, a w literaturze polskiej również symbol losów wygnańca pozbawionego własnego kraju).
- Szczególna rola **natury** – odwiecznej, niezgłębionej siły, która towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów. Może być kojąco piękna i współczująca, ale też gwałtowna, nie-

PRZYKŁADOWE UTWORY

∞ *Daremne żale, próżny trud...*

Napisany w 1877 r. utwór jest skierowany do epigonów epoki romantyzmu. Poeta zwraca się z apelem, aby porzucili swój żal i próby przywrócenia czasów, które już odeszły w przeszłość. Proponuje, aby podążali za współczesną myślą i nie usiłowali powstrzymać zmian, które są naturalne w toku dziejów. Życie i tak pójdzie swoim torem, pozostawiając tych, którzy nie zechcieli poddać się niepowstrzymanemu biegowi przemian. Trzy lata później powstaje wiersz *Do młodych*. Entuzjastom nowych czasów poeta radzi, aby szanowali przeszłość i tradycję jako skarbnicę mądrości oraz dorobek przodków. Należy sięgać wyżej, szukać wciąż nowych dróg rozwoju i pielęgnować własne ideały, nie zapominając, że i one kiedyś przeminą i staną się przeszłością.

∞ *Między nami nic nie było*

Jest to jeden z najbardziej znanych liryków miłosnych Asnyka. Podobnie jak w wielu innych wierszach poeta mówi o miłości w sposób przewrotny. Rozpoczyna swoje wspomnienie od negacji wszelkich przejawów uczuć: *Między nami nic nie było! / Żadnych zwierzeń, wyznań żadnych, / Nic nas z sobą nie łączyło [...]*. Dalsza część utworu zaprzecza jednak pierwszym słowom, gdyż podmiot liryczny dodaje: *Prócz wiosennych marzeń zdradnych*. Wspomina sentymentalny, wiosenny krajobraz towarzyszący rodzącemu się uczuciu. Swoje urzekające wspomnienie kończy jednak powtórzeniem pierwszych słów: *Między nami nic nie było*. Liryczne wyznanie zamyka nierozstrzygnięta dwuznaczność; nie wiadomo, czy podmiot pozostał chłodny i obojętny wobec zwodniczych okoliczności przyrody sprzyjających uczuciu, czy może jednak urok uczucia na stałe zagościł w jego sercu.

- **Łagodny dydaktyzm** religijny polega na przekazaniu prawd wiary bez surowego moralizatorstwa, patosu i skomplikowanej retoryki.
- **Bóg** jawi się przede wszystkim jako **kochający swoje dzieła Stwórcy**, zatroskany o człowieka błądzącego na skomplikowanych ścieżkach życia. Jego łagodna obecność przejawia się nawet w niepozornych szczegółach, dlatego podmiot liryczny odnosi się z wielkim **szacunkiem** i sympatią do ateisty, osób upośledzonych, starszych, a nawet do biedronki i mrówki.
- Główne wątki to liryczne **podziękowania Stwórcy za piękno** i bogactwo świata, **kontemplacja** obecności nieskończonego Boga w niedoskonałym człowieku oraz poetyckie wezwania do zachowania i pielęgnowania **fundamentalnych wartości**, takich jak miłość, prostota, radość życia i prawda.
- Humor i autoironia są przejawem dystansu do osoby autora.
- Często pojawiają się trafne konkluzje i **aforyzmy** ukazujące doskonałą znajomość życia w wielu wymiarach.

PRZYKŁADOWE UTWORY

∞ *Śpieszmy się (Annie Kamieńskiej)*

Większość wierszy księdza Twardowskiego to refleksje osnute wokół najwyższego nakazu w religii chrześcijańskiej: przykazania miłości. *Śpieszmy się* to kolejny apel o miłość silną, zdecydowaną, nieprzemijającą (*nie pisz o tym zbyt często, lecz pisz raz na zawsze*) i przede wszystkim praktykowaną od zaraz. Z tego wiersza pochodzi chętnie cytowane przesłanie: *Śpieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą*. Nigdy nie można być pewnym, że ma się jeszcze czas, rzeczy bezcenne zwykle mijają niepostrzeżenie, a miłość jest wezwaniem w nieskończoność, choćby się kochało całe życie: *Kochamy wciąż za mało i stale za późno*. Utwór jest ponagleniem do pośpiechu w realizacji przykazania miłości.